

Priekšvārds

1989. gada 12. janvārī veiktās Vissavienības tautas skaitīšanas dati atklāja 45 gadus ilgās „ļeņiniski staļiniskās nacionālās politikas” īstenošanas bēdīgos rezultātus Latvijā, kā arī drūmās krāsās iezīmēja latviešu valodas un latviešu tautas pastāvēšanas perspektīvu.

Pēc skaitīšanas datiem tolaik visā Padomju Savienībā dzīvoja 1 miljons 459 tūkstoši latviešu. Latvijā dzīvoja 1 miljons 388 tūkstoši latviešu jeb 95 % no visa PSRS dzīvojošo latviešu kopskaita. Latvijas PSR klātesošo iedzīvotāju skaits skaitīšanas brīdī, t. i., 1989. gada 12. janvārī, bija 2 miljoni 680 tūkstoši, un pastāvīgo iedzīvotāju skaits bija 2 miljoni 667 tūkstoši, no kuriem 1 miljons 279 tūkstoši bija cittautieši. Latvieši bija vienīgā no PSRS pamattautām, kura nebija sasniegusi savu pamatnācijas iedzīvotāju skaita pirmskara līmeni. 1989. gadā latviešu skaits republikā bija par 5,4 % mazāks nekā 1935. gadā, bet tajā pašā laikā krievu skaits bija palielinājies 5,4 reizes, baltkrievu – 4,5 reizes, bet ukraiņu – vairāk nekā 50 reizes. 1989. gadā Latvijā dzīvoja 906 tūkstoši krievu (34 %), 120 tūkstoši baltkrievu (4,5 %), 92 tūkstoši ukraiņu (3,5 %), neliels skaits poļu, lietuviešu, ebreju, kā arī citu tautību pārstāvju.*

Tautas skaitīšanā tika iegūti dati arī par dzimto valodu un otru PSRS tautu valodu, kuru iztaujātais brīvi pārvaldīja. Dati liecināja, ka 97,4 % latviešu par dzimto valodu uzskatīja latviešu valodu, bet 68 % brīvi pārvaldīja arī krievu valodu. Taču tikai 23 % citu tautību pārstāvji tika norādījuši, ka viņi pārvalda arī latviešu valodu. Tāpēc ir saprotams, ka absolūtajam vairākumam cittautiešu, kuri dzīvoja Latvijā, šī republika daudzējādā ziņā palika *terra incognita*, jo nav iespējams izprast un cienīt citu tautu, ja nezina tās valodu, kultūru, vēsturi, nacionālo raksturu, tradīcijas un ieražas.

Par latviešu īpatsvara samazināšanās galveno faktoru Latvijas iedzīvotāju kopējā skaitā bija kļuvusi neierobežotā cittautiešu migrācija. Migrantu pieplūdums Latviju sadalīja divās daļās. Vienā un tajā pašā zemē atradās divas pilnīgi dažādas iedzīvotāju daļas – latvieši un nelatvieši, starp kuriem bija apgrūtināta komunikācija arī valodas barjeras dēļ. Iebraucēji latviešu valodu neprata, taču par to absolūti neuztraucās. Tieši otrādi – viņi pat lepojās ar to, jo visos oficiālajos saietos, daudzos uzņēmumos, iestādēs un organizācijās bija dzirdama tikai viņu, atbraucēju, krievu valoda. Nevienam no PSRS vadoņiem un ideologiem tolaik pat prātā nebija ienākusi doma, ka pirms migrantu – atbildīgo darbinieku un speciālistu – sūtīšanas uz Latviju

* Par 1985. gada Vissavienības tautas skaitīšanas rezultātiem – sk.: LPSR Valsts statistikas komitejas priekšsēdētāja M. Baltiņa 1990. gada 28. februāra ziņojumu – Latvijas Valsts arhīvs (LVA) – 277. f., 17. apr., 445. l., 18.–29. lp.

vajadzētu viņiem sarīkot latviešu valodas kursus un tikai pēc tam sēdināt vilcienos. Arī par to daudzu simtu tūkstošu migrantu latviešu valodas prasmi, kuri no visiem PSRS reģioniem „labākas dzīves” meklējumos saradās Latvijā, Maskavā neviens neuztraucās.

Valoda, kā zināms, ir viens no vissvarīgākajiem etnosa formēšanās un attīstības faktoriem. Valoda veido etniskā „mēs” tēlu, pretstatījumu tēlam „viņi”. Valoda ir viens no vissvarīgākajiem līdzekļiem, lai apvienotu „savējos” un norobežotos no „svešajiem”. Pat spilgti izteikts „svešais”, ja viņš runā tavā dzimtajā valodā, kļūst tuvāks un saprotamāks.

Diskusiju laikā par igauņu valodas likumu Tartu Universitātes profesors Juris Lotmans pamatoti norādīja: „Valoda ir jebkuras nacionālās kultūras, jebkuras kultūras nepieciešams elements. Bez valodas nav kultūras. Valodas attīstības pakāpe ir kultūras attīstības rādītājs kopumā. Šā iemesla dēļ draudi valodai ir draudi kultūrai, bet draudi kultūrai – draudi pašas nācijas pastāvēšanai.”

Līdz ar Latvijas okupāciju 1940. gadā krievu valoda pakāpeniski sāka izspiest latviešu valodu no lietvedības, oficiālajām sanāksmēm, no visām dzīves sfērām. Šis process pastiprinājās pēckara gados, kad krievu un krievvalodīgo ieplūdināšana Latvijā kļuva arvien masveidīgāka.

Krājuma mērķis ir censties parādīt, kā laikā no 1944. līdz 1989. gadam, t. i., līdz Latvijas neatkarības atjaunošanai, tika sākta un izvērsta krievu valodas invāzija Latvijā, kā arī informēt, kas tika darīts, lai to mēģinātu novērst vai vismaz mazināt latviešu valodas, tātad arī latviešu kultūras un pašas nācijas, apdraudējumu. Dokumenti liecina, ka tā laika Latvijas Komunistiskās partijas un republikas vadītājiem šā uzdevuma paveikšanai nav pieticis ne gribasspēka, ne drosmes, ne arī konsekvences. Viņi ir bijuši un palikuši Kremļa īstenotās ļeņiniski staļiniskās nacionālās politikas centīgi un paklausīgi izpildītāji un gadiem ilgi locījušies līdz „partijas ģenerāllīnijas” likločiem un kūleņiem: pirmajos pēckara gados pieņēmuši vairākus svarīgus lēmumus par latviešu valodas mācīšanos iebraucējiem, kuru izpildi tomēr nav spējuši panākt; pēc J. Staļina nāves, īstenojot Kremļa norādījumus, atkal pieņēmuši lēmumus par latviešu valodas lietošanu lietvedībā un nacionālo kadru izvirzīšanu, taču pēc L. Berijas aresta, kurš bija šīs „jaunās nacionālās politikas” iniciators, tos ātri vien „aizmirsuši”. Tikpat dedzīgi kā 1953. gada jūnija LKP CK plēnumā komunisti šaustīja sevi par „nacionālo īpatnību ignorēšanu”, tā 1959. gada jūlija LKP CK plēnumā viņi „atmaskoja” Eduardu Berklavu un citus nacionālkomunistus par centieniem ierobežot migrāciju, paplašināt latviešu valodas lietojumu un izvirzīt nacionālos kadrus. Viņi bija arī 1971. gadā pasludinātās dogmas par „padomju tautas” izveidošanos visaktīvākie propagandisti un aizstāvji.

* Лотман, Юрий. Закон о языке нужен. *Радуга*, № 4, 1989, с. 41.

Arhīva dokumenti arī apliecina, ka šajā laikā ir bijis ne mazums drosmīgu cilvēku, kuri gan komunistu partijas augstākajos saietos, gan arī vēstulēs un plašos ziņojumos Kremļa varasvīriem ar neapstrīdamiem faktiem ir parādījuši gan latviešu valodas ignorēšanu un sabotēšanu, gan arvien pieaugošos rusifikācijas procesus Latvijā. Viņi ir iestājušies arī par latviešu valodas pareizrakstības ievērošanu.

Saprotams, ka šajā laikā nekādas pozitīvas pārmaiņas Kremļa īstenotajā nacionālajā politikā netika veiktas. Tieši otrādi – pastiprinājās gan migrācijas plūsma uz Latviju, gan latviešu valodas apdraudējums un krievu valodas uzspiešana. Paklausot Kremļa varasvīru prasībām, arvien vairāk tika „aizmirsti” un atnesti pat boļševiku vadoņa V. Ļeņina kādreiz pasludinātie nacionālās politikas pamatprincipi, kuri no iebraucējiem – funkcionāriem – prasīja kā vietējo valodu mācīšanos, tā arī nacionālo īpatnību ievērošanu.

Īsta cīņa par latviešu valodas statusa paplašināšanu un nostiprināšanu, pret rusifikāciju no jauna sākās tikai Trešās atmodas gados, kas vainagojās ar Valodu likuma pieņemšanu. Tomēr 45 gadus īstenotās kroplīgās „nacionālās politikas” sekas tā īsti pārvarētas nav vēl līdz šai baltai dienai.

Jānis Riekstiņš